

LOGICA EN DE EXTERNE WERELD

Geoffrey Scarre, *Logic and Reality in the Philosophy of John Stuart Mill*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. 1989, 242 blz., fl. 195, ISBN 90 277 2739 2

John Stuart Mill (1806-1873) neemt een eigenaardige plaats in in de geschiedenis van de wijsbegeerte. Iedereen onderstreept het belang van zijn werk, maar men leest het nog nauwelijks. Want, zo gaat het verhaal, het denken van Mill was slordig, onafgewerkt en barstte van de (denk)fouten. Bovendien waren Mills opvattingen over logica en wetenschap gebaseerd op een psychologische theorie, het associationisme, dat nu hopeloos verouderd is. Hij heeft zijn belang gehad, zeker, maar vandaag hoeft men zijn hoofdwerk *A System of Logic. Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation* zeker niet meer ter hand te nemen. Zo men al over Mill spreekt dan gaat het over Mill, de econoom (*Principles of Political Economy*), de politicus (*Considerations on Representative Government*), de ethicus (*On Liberty*), en de bepleiter van de feministische zaak avant la lettre (*The Subjection of Women*).

Hoewel ik mezelf graag een 'Milliaan' noem wat betreft mijn opvattingen over de wiskunde — eenvoudig gesteld, wiskunde is een empirische wetenschap, net zoals natuurkunde en scheikunde, waar geen a priori's aan te pas komen — moet ik bekennen dat ik de relevante passages bij Mill nauwelijks heb bekeken. De eerste gedachte die bij mij opkwam voor ik de lectuur van dit werk aanving, was dan ook : waarom een historische studie van precies het logisch, wetenschapsfilosofische deel van het oeuvre van Mill ? Wat valt daar nog over te zeggen ? Na het lezen van het boek van Geoffrey Scarre moet ik antwoorden : veel ! Geoffrey Scarre ontkent niet het onaf en vaak onvoldoende uitgediepte karakter van het werk van Mill, maar hij voert een belangrijke verklaring aan voor dit fenomeen. De stelling luidt dat in het fundament van Mills denken een inconsistentie aanwezig is die zich vertakt doorheen de uitwerking van zijn ideeën. Het is zeker niet de bedoeling van de auteur het denksysteem van Mill te redden, want hij verdedigt ook dat de bewuste inconsistentie niet te verwijderen valt. Het streng of radicaal empirisme is dus niet houdbaar. Maar deze laatste bewering zal weinigen (terecht) verbazen. Wat maakt Geoffrey Scarre's analyse dan interessant ? Aan de ene kant, laat hij duidelijk zien dat de problemen waarmee Mill heeft geworsteld, zich aan elk filosofisch systeem potentieel kunnen aandienen. In die zin gaat het boek niet alleen over al of niet radicaal empirisme, maar in wezen over elk filosofisch systeem dat een antwoord moet geven op de vraag hoe ons denken zich verhoudt tot de wereld. Aan de andere kant zijn er talrijke verwijzingen naar hedendaagse filosofen en filosofische opvattingen zodat het boek de negentiende eeuw overstijgt. Mijn enige kritiek is dat dit niet voldoende gebeurt is. Men kan er de verkeerde indruk aan overhouden dat slechts een handjevol filosofen onder meer Bertrand Russell, Michael Dummett, David Lewis, Hilary Putnam, W.V.O. Quine, Crispin Wright — zich interesseren voor of zich laten inspireren door Mills denken.

Waarover gaat nu die beruchte inconsistentie ? Wanneer een filosoof van zichzelf beweert dat hij een empir(ic)ist is, dan betekent dit in de eerste plaats dat hij het volgende principe huldigt : alle kennis die ik heb is uitiem gefundeerd in mijn ervaring, dit wil zeggen : in mijn percepties, in mijn belevingen, enzovoort. Er is geen andere bron van kennis. A priori-inzichten, intuïtieve ideeën worden alle verworpen als mogelijke toegang tot kennis. Zo geformuleerd, is het duidelijk dat empirisme neutraal staat ten opzichte van de vraag : bestaat de wereld ? Of : is er een realiteit buiten ons

(los van de vraag of die realiteit kenbaar is) ? Het is even duidelijk dat er twee opties zijn : realisme of idealisme. In het eerste geval neemt men het bestaan aan, in het tweede geval stelt men dat alleen mijn ervaringen bestaan en niets anders. De realiteit, de 'buitenwereld', is alleen maar een hersenconstruct. De inconsistentie bij Mill is dat hij blijkbaar beide met elkaar heeft proberen te verzoenen. De reden is zeer eenvoudig. Bepaalde filosofische problemen, inherent aan het empirisme, worden gemakkelijker opgelost indien een realiteit mag aangenomen worden, terwijl andere problemen beter in een idealistisch kader passen. Scarre's stelling is dat wat de logica betreft, Mill een realist was, maar wat zijn algemene epistemologie betreft, hij een idealistische interpretatie verkoos.

In de eerste vijf hoofdstukken — *Knowledge by Inference, Problems about Proof and Implication, Mill's Positive Theories of Inference and the Syllogism, The Possibility of Inductive Reasoning, Logic and the Objective World* — wordt op een overtuigende wijze het eerste luik aangetoond : Mill, de logicus, is een realist. Scarre steunt hierbij op een (bekende) bepaling van de Engelse filosoof Michael Dummett. Een realist zal bereid zijn te aanvaarden dat een gegeven uitspraak waar of vals kan zijn onafhankelijk van onze kennis, zelfs wanneer we nu niet in staat zijn die waarheidswaarde te bepalen. De realist zal bijvoorbeeld aanvaarden dat de uitspraak "In 2001 zullen mensen op Mars lopen" of waar, of vals is, hoewel we nu niet kunnen zeggen welke van de twee. Bovendien zal het waar of vals zijn niet afhangen van onze kennis noch nu, noch in 2001. Volgens Scarre, onderschrijft Mill deze bepaling. Waarom ? In de eerste hoofdstukken van *A System of Logic* worstelt Mill met de vraag hoe het kan dat logica ons kennis verschafft. In een meer concrete vorm, is het probleem dit : uit "Alle mensen zijn sterfelijk" volgt op logische grond "Mill is sterfelijk". Maar, zegt Mill, dit zegt mij niets nieuws. Want, ik kan maar weten dat alle mensen sterfelijk zijn, indien ik onder andere reeds weet dat Mill sterfelijk is, dus is de conclusie van de redenering niet informatief. Zijn oplossing bestond erin "Alle mensen zijn sterfelijk" te lezen als een voorlopige samenvatting van alle reeds bekende gevallen. Niet alleen dat; er is ook de toelating (*warrant* in het Engels) om in bepaalde situaties deze gevallen met onbekende gevallen uit te breiden. Het is evident dat zich nu de vraag stelt wanneer een dergelijke uitbreiding toegelaten is. Stel dat ik op basis van een eindig aantal gevallen een veralgemeende samenvatting maak, hoe kan ik weten of ik mij al of niet vergis ? Op mijn ervaringen kan ik niet afgaan, want die hebben mij juist de samenvatting gesuggereerd. Ik moet dus wel een extern criterium bepalen, zoals bijvoorbeeld "in overeenstemming zijn met de wereld". Hoe dan ook, dit criterium zal mijn ervaringsgegevens moeten overstijgen. Zoals Geoffrey Scarre duidelijk maakt, aanvaardt Mill die conclusie. Mill onderschrijft een zogenaamde '*realist theory of error*'. Om uit te maken wanneer we ons vergissen, verwijzen we naar een objectief gegeven, in dit geval, de realiteit.

In de drie volgende hoofdstukken van het boek — *Global Empiricism, The Relativity of Knowledge, The World and Its Subject* — komt Mill de idealist aan de beurt. Mill verdedigt een zogenaamd relativiteitsbeginsel. Dit zegt dat alle kennis gefundeerd is in de empirie. Dit beginsel, de basis van het empirisme, heeft een aantal merkwaardige gevolgen, onder andere het ontkennen van het concept noodzakelijkheid. Misschien geven wiskundige stellingen — bijvoorbeeld ' $2 + 2 = 4$ ', of ' 10 is een even getal' — ons een zeer sterke indruk van noodzakelijkheid, maar die indruk steunt nergens op. Ook wiskundige beweringen zijn uitiem gefundeerd in de empirie. Ik zal hier niet ingaan op de schitterende verdediging van Scarre van deze toch extreme stelling. De auteur merkt op dat het beginsel in zijn absolute vorm niet houdbaar is omwille van het klassieke

funderingsprobleem. Ofwel is het fundament zelf empirisch te verantwoorden, maar dan is het geen uitiem fundament, ofwel wordt het niet in de empirie verantwoord, maar dan is de vraag : op grond van wat dan ? Hier heeft Mill de (goedkope ?) oplossing gekozen het fundament '*beneath justification*' te plaatsen. Geconfronteerd met een uitspraak zoals 'a = a', is het nog nodig dit te verantwoorden ? Mill vond van niet. Nu is dit niet de hamvraag. Wat Mill moet kunnen uitleggen is dit : indien noodzakelijkheid een illusie is, hoe komen we aan die illusie ? Concreter : waarom geloof ik zo hardnekkig dat er een wereld buiten mij bestaat ? Waarom geloof ik dat Parijs bestaat, ook al bevind ik mij nu Gent ? Stel, ik zie een glas. Ik weet dat dit glas breekbaar is. Hoe weet ik dat ? Ik heb zeker niet de ervaring het glas gebroken te zien. Eén oplossing lijkt eenvoudig : ik kan de mogelijke ervaring hebben het glas te zien breken. Ik kan mij die ervaring voorstellen en daarom weet ik dat het glas breekbaar is. Maar daarom kan ik nog niet zeggen dat het glas noodzakelijk breekbaar is (gegeven de eigenschappen van het glas). Want die mogelijke ervaring is en blijft de ervaring van iemand op een bepaalde plaats en op een bepaald moment. Hierin valt geen noodzakelijkheid te bespeuren. De tweede oplossing, Mills oplossing, bestaat erin niet te spreken van mogelijke ervaringen, maar van de *mogelijkheid* van die ervaring ('*the possibility of sensation*', te onderscheiden van '*a possible sensation*'). De ervaring is aan een persoon gebonden, maar de *mogelijkheid* niet. Het geheel van deze mogelijkheden overstijgt de individuele ervaringswereld en krijgt daardoor een objectief en een noodzakelijk karakter. Deze terecht schitterende oplossing heeft één duidelijk nadeel : waar bevinden zich deze mogelijkheden ? Scarre onderzoekt een paar voorstellen, maar overtuigend zijn ze niet. Hij vermeldt in deze context het werk van auteurs zoals David Lewis en W.V.O. Quine die de notie van een mogelijke wereld filosofisch hebben uitgebeend. Kort gezegd, 'dit glas is breekbaar' betekent dat we ons een wereld kunnen voorstellen, die in alle opzichten gelijk is op deze wereld, behalve dat daarin het glas gebroken is. Zoals ik heb gezegd in de eerste paragraaf, had onder andere op deze plaats de auteur veel verder kunnen gaan en een zinnige verdediging kunnen opbouwen door gebruik te maken van moderne logische technieken.

In het laatste hoofdstuk, *Mill's Inconsistent Empiricism*, probeert Scarre nog een laatste mogelijkheid : kunnen we Mill niet op een kantiaanse wijze lezen ? Het antwoord is echter negatief. Onder een kantiaanse lectuur of interpretatie in de stijl van Kant, verstaat de auteur het volgende. Onze ervaring suggereert ons het bestaan van een buitenwereld, en voor zover we ons beperken tot onze ervaring hebben we alle redenen om dit aan te nemen. Je krijgt dan een empirisch realisme. Hiermee is helemaal niet gezegd of deze buitenwereld ook werkelijk bestaat. Het kan, maar het kan ook niet. Dus blijft er ruimte over om dit empirisch realisme te combineren met een transcendentiaal idealisme. Absoluut gesteld, bestaat de buitenwereld dus niet. Dus kan realisme met idealisme worden gecombineerd. Maar helaas, aanvaardt Mill deze neutraliteit van het bestaan van de buitenwereld, relatief aan onze ervaring, niet. Met andere woorden hij onderschrijft geen empirisch realisme. In zijn logische opvattingen overschrijdt het realisme de empirische grenzen. Een bewering is waar omdat ze een ware toestand van zaken uitdrukt, niet omdat we *geloven* dat ze een ware toestand uitdrukt. Conclusie : de inconsistentie is reëel. Scarre besluit zijn studie met de gedachte dat uit vergissingen ook veel kan worden geleerd : "Aangezien, zoals Mill zelf heeft gezegd, zelfs vergissingen soms verhelderend kunnen werken — kunnen de vergissingen van een wijsgeer met een vindingrijkheid zoals Mill, inderdaad zeer verhelderend zijn" (blz. 220).